

TELGROEP
ENGBERTSDIJKSVENEN

TELGROEP ENGBERTSDIJKSVENEN

Een halve eeuw vogelinventarisatie in Engbertsdijkswenen

Geert Euverman

Dit overzicht draag ik in de eerste plaats op aan Johan Bekhuis

Pionier van de vogeltellingen in Engbertsdijksvenen, maar bovenal de man die mijn vogelkennis op een hoger plan heeft getild, en heeft bijgebracht hun voorkomen vooral op een goede manier vast te leggen. Vooral het leren onderscheiden van soorten aan hun geluid, het heeft mijn wereld zoveel groter en vooral aangenamer gemaakt.

Verder aan Peter van den Akker en Frank van Duffelen, tellers van het eerste uur, die zoveel betekend hebben of dat nog doen voor Engbertsdijksvenen.

Alle drie hebben heel veel bijgedragen aan dit overzicht, waarvoor zeer veel dank!

Vooraf niet te vergeten dank aan Hein Kuijper. Hij heeft het destijds toch maar aangedurfd om me een aanstelling bij Staatsbosbeheer te geven.

De foto's zijn ooit beschikbaar gesteld door de makers. Vaak weet ik niet meer van wie, maar in ieder geval Bertus Webbink, Gerrit Schepers, Alex Huizinga, Rick de Ruiter. Verder zijn dia's gebruikt van Peter van den Akker en van mezelf, en hebben verschillende tellers beeld geleverd. Allemaal zeer bedankt daarvoor!

DE VOGELS

**Vanmorgen werd ik wakker
van de vogels.**

**En ik dacht: Waarvan werd ik wakker?
Van de vogels.**

**Van het licht ook, maar
meer van de vogels.**

**Het licht zacht zingend,
de vogels keihard.**

Hans Andreus

De Telgroep Engbertsdijksvenen

De Telgroep Engbertsdijksvenen kent een rijke geschiedenis.

Alleen: die is nooit opgeschreven.

Er verschenen wel een heel aantal rapporten, maar wat daar allemaal achter steekt aan vrijwilligerstijd, discipline en gedrevenheid, blijft voor de buitenstaander onbekend.

Die zien alleen maar af en toe een uitverkorene, die zijn liefhebberij mag uitoefenen buiten gebaande paden en toegestane tijdstippen. Vandaar deze poging, eens op een rijtje te zetten wat er aan inzet schuil gaat achter die verspreidingskaarten, soortenlijsten en vogelaantallen. Het zijn mijn eigen herinneringen, aangevuld met die van mannen van het eerste uur.

Het is daarbij niet geschreven voor een bepaalde groep. Zie het als een saluut aan die pioniers en al die anderen die langer of korter hun steentje hebben bijgedragen. Wie weet is het ook een inspiratie voor andere vogelaars, om ook eens aan te sluiten bij één van de vele telprojecten.

En niet in het minst is het voor Staatsbosbeheer goed om te weten wie die pioniers waren. Immers, er komen en gaan daar nieuwe mensen, die iedere keer weer hun rugzakje moeten vullen. Dan is het goed te weten wie Streujens was, hoe de Weide van Overesch aan z'n naam komt, evenals de Brienekooi, die nu in het Veenschap staat.

Geert Euverman, voorjaar 2022

Middendeel Engbertsdijksvenen, Krikkendijk

Hoe word je vogelaar?

Zelf ben ik geboren en getogen aan de rand van het veen. Mijn vader werkte voor één van de turfstrooiselfabrieken, en af en toe mocht je hem opzoeken in het veld. Je kwam er via de oude ophaalbrug bij Katerjans, de poort naar die zo andere wereld. Katerjans was een beetje zonderlinge man, die net over de brug woonde in een loods, als een soort oppasser voor de opslag van de vervener. Zijn naam leeft voor in het Katerjanspad. Het zijn mijn jongste herinneringen aan dat grote, wijde veen.

Brug Nieuwe Leidijk, waarschijnlijk midden jaren '60

In het voorjaar staken de mannen de turven, later in het jaar werden die 'op stoekkies gezet' en een paar keer gekeerd om te drogen. Vaak kwamen ze daarin nestjes tegen. Die werden dan teruggezet, nadat de eitjes waren bewonderd, en even later zochten de ouders zonder mankeren hun plekje weer op. Later ging ik er op eigen houtje heen. Je leerde een aantal vogels kennen. Van Zomertortels zocht je het nestje op in de lage bosjes, ik stuitte op broedende Grutto's, toen nog heel gewoon in de vlakte met Pijpenstrootje. Je zag kuikens van Wulpen, en van de Krikeendjes, die later Wintertaling bleken te heten.

Maar ook in de winter was ik er uren. Ik vond een dode Sperwer, die zich had gespietst op een tak. In de Elfstedenwinter van '62-'63 was alles bedekt met een dik pak sneeuw, je volgde de vele sporen. Dan bleken Fazanten te overleven in greppels, waar een sneeuwdek overheen was gewaaid. Schrikken als die vlak voor je uit het niets opvlogen.

Vogels kijken, ik bleef het mooi vinden. In mijn vogelgidsje kwamen steeds meer kruisjes bij de soorten die ik al gezien had. Ergens rond mijn twintigste kreeg ik mijn eerste verrekijker, en toen begon het pas echt. Het was een 7 x 50, eigenlijk een ongemakkelijk zwaar geval. Maar misschien had onbewust merk en type een rol gespeeld: het was een Jägermeister Nachtglas.

De laatste grauwe turf, begin jaren '80

De jaren daarna zakte het vogelkijken toch een beetje weg. Getrouwd, er kwamen kinderen, daar kwam helaas jarenlang veel zorg bij kijken. Dat legde veel beslag op de vrije tijd. Daarbovenop kreeg ik toen te horen dat ik mijn baan als onderhoudsmonteur kwijt zou raken. Door toeval leerde ik een vogelringer kennen. En met hem mocht ik op een avond mee naar het veen, Kokmeeuwen ringen in de Friese Koelen. Misschien kon ik daar later nog eens wat klusjes doen dacht ik, als ik toch eenmaal werkeloos thuis zat.

De banen waren toen niet voor het oprapen. Het ringen ging voorspoedig, maar de andere dag stond een opzichter van Staatsbosbeheer aan mijn voordeur. Of ik gisteren in de meeuwenkolonie had rondgebanjerd. Dat was schrikken, ik dacht dat het goed geregeld was geweest.

Maar hij had goed nieuws: er kwamen banen bij Staatsbosbeheer, en als ik daar schik aan had kon ik wel mee solliciteren.

Ring van Finse Kokmeeuw in Vossenkeutel, Fayersheide

Om te laten zien dat het me menens was ging ik op cursus voor IVN Natuurgids, met als studieobject Fayersheide, óók Staatsbosbeheer. Aan deze cursus deed ook Sjaak van Dijk mee, op dat moment toezichthouder in het veen. Onze paden hebben elkaar in de jaren daarna tot op de dag van vandaag regelmatig gekruist, heel vaak in Engbertsdijksvenen.

Half april 1982 gloorde toch weer licht aan de horizon: na een sollicitatiegesprek met districtshoofd Hein Kuijper kon ik aan de slag in Engbertsdijksvenen! Ik was in de laatste paar jaren maar bar weinig in het veen geweest. Zo gaat dat zo vaak, wat dichtbij is, daar kijk je overheen. En als ik er al kwam, dan altijd aan de zuidkant, het terrein uit mijn jeugd. Maar de werkschuur stond aan de Kloosterhaarder kant, van daaruit ging je aan het werk.

En wat ging daar een wereld voor me open! De berkjes liepen net weer uit, Fitissen zongen, in en boven het water was het vol krijgend leven van de Kokmeeuwen die er volop broedden. Het was me finaal ontgaan hoever Staatsbosbeheer hier al was gevorderd met het conserveren van de laatste resten veen, door het zo nat mogelijk te houden.

Overal dammen, waterplassen en plasdras gedeelten.

En vogels, vogels, overal vogels...

De lompe verrekijker kreeg dan ook een vaste plek in de schaftkeet.

Vaak wist ik niet wat ik zag. Letterlijk...

Hein Kuijper bij boerderij Huiskens

Het begin

Al gauw werd me verteld, dat in het veld mensen doende waren die probeerden die vogelwereld te volgen en in kaart te brengen. Pionier hiervan was Johan Bekhuis. Rond 1975, hij weet het niet meer precies, telden hij en John Tromp in het midden van elke maand van september tot april de watervogels in het veen. Het was destijds de wens van de Twentse Vogelwerkgroep om alle Twentse watervogelgebieden een plek te geven in die landelijke telling.

Het waren aanvankelijk jaren dat in de Engbertsdijksvennen watervogels weinig aan hun trekken kwamen. Behalve de Friese Koelen, het gat van Roelofs, de Busscherput en een paar kleine putjes in de 24-Akkers was nergens water te vinden. De aantallen waren dus nog erg laag. Zij 'deden' destijds ook de Bergvennen bij Lattrop, en de zandafravingen rondom Sibculo en Kloosterhaar. Er werd nog druk ontveend in die jaren, droogte alom, heel soms zag je nog een Korhoen. En Johan heeft nog heldere zomerbeelden van Tapuiten die hun jongen voerden in de turfstapels.

Voor het eerste Atlasproject werd er ook al naar de broedvogels gekeken. Dat ging toen nog kwalitatief: er werd alleen maar gekeken of ze er al dan niet broedden, en met welke broedzekerheid. Maar landelijk werd onder aandringen van Sovon steeds meer gevraagd om goede, kwantitatieve tellingen. Dat bracht Johan tot zijn eerste 'echte' broedvogeltelling, in 1978.

Johan was intussen ook in het archief van Staatsbosbeheer gedoken, om te zien wat men daar had vastgelegd aan natuurwaarnemingen uit de Engbertsdijksvennen. Dat was een regelrechte deceptie, vooral wanneer je bedenkt dat Staatsbosbeheer haar beheerwerk deels op die waarnemingen baseerde.

Hij had ondertussen Herman Leijs leren kennen, van het toenmalige Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Deze beklagde zich ook over de kwaliteit van de interne Staatsbosbeheer waarnemingen.

Leijs ging in de jaren '70 veel Staatsbosbeheergebieden langs om aanvullende tellingen te doen. Dit omdat het Staatsbosbeheer personeel niet altijd over specialistische kennis beschikte.

Johan Bekhuis en John Tromp, op excursie met de Twentse Vogelwerkgroep, april '81

Een goede kennis van soorten en inventarisatiemethoden waren toen nog geen vereisten als je bij Staatsbosbeheer solliciteerde. De taak van het Rijksinstituut voor Natuurbeheer was om Staatsbosbeheer bij te staan met beheeradviezen.

Die kennislacune was voor Johan de stimulans om nauwkeuriger te willen kijken in de Engbertsdijksvennen. Daar waren de lokale mensen aanvankelijk niet allemaal even blij mee. Staatsbosbeheer moest in het begin nogal wennen aan de deskundigheid van de telgroep. Men voelde zich duidelijk wat op de vingers gekeken. Johan moest zich voor elk bezoek melden en sommige stukken van het veen ontzien, want dat was 'rustgebied voor het wild'. Jachtwild had in die dagen een veel hogere status dan vogels. Maar dat veranderde met de jaren toch wel, na verloop van tijd werd de onderlinge verhouding steeds beter.

Met het eerste broedvogelverslag was toenmalig districtshoofd Hein Kuijper zelfs heel blij. Hij heeft er vooral dankbaar gebruik van gemaakt om het gebied extra in de schijnwerper te krijgen voor een hogere natuurbeschermingsstatus. En het heeft geholpen om extra subsidiepotjes geopend te krijgen, zodat hij meer financiële armslag kreeg voor de vernattingwerkzaamheden in het veen.

Hein Kuijper schrijft hierover:

Inderdaad ik vond het toentertijd belangrijk dat zaken waaronder waarnemingen en tellingen werden vastgelegd. Vooral omdat Engbertsdijksvenen aan verandering onderhevig was: beëindiging verving, gevolgd door verdroging. (...) Ik hoopte met deze tellingen en het regeneratiebeheer, aan te tonen hoe belangrijk het gebied voor avifauna was, en daarmee geld binnen te slepen. Dat is ook gelukt via de aanwijzing Engbertsdijksvenen als Europese Wetland, en de daaraan gebonden financiële middelen gericht op verbetering van de biotoop. Vervolgens konden we via het Integraal Structuur Plan (ISP) 3 á 4 jaren vooruit, met ettelijke miljoenen guldens en meer medewerkers. Samen hebben we toentertijd het veen in de goede richting geduwd. Het is een mooi en waardevol gebied geworden, waaraan ook nu nog (grootschalig) gewerkt wordt om het te behouden en verder te ontwikkelen.

Hein Kuijper met het Veentreintje voor een terreinbezoek met gasten.

Zelf meedoen

Van genoemde beide mannen leerde ik het eerst John Tromp kennen. Hij had de goede gewoonte om na afloop van een telling even bij de werkschuur langs te gaan, zeker tegen koffietijd. Hij vond het dan mooi, wanneer je hem bijvoorbeeld een paar extra Geelgorzen kon laten noteren. Ooit dacht ik hem ook een Sperwergrasmus te kunnen melden, ik zei al dat ik vaak niet wist wat ik zag. Later bleek dat een vrouwtje Grauwe klauwier te zijn geweest, op een plek waar John al eens een mannetje had gezien. Hiermee werd dit het eerste territorium uit de telreeks voor het veen van klauwieren.

Met Johan maakte ik het jaar erop voor het eerst kennis. Het was bij de oude ophaalbrug in de Nieuwe Leidijk, later wegens krakkemikkigheid opgeruimd. Daar had hij zijn fiets gestald. Die was na afloop van zijn rondje verdwenen, maar er glinsterde wel iets van chroom op de bodem van het Veenkanaal. Een onbekende grapjas had zijn fiets in het water geworpen. Je kon toen nog tot de bodem kijken, nu zou de fiets definitief verloren zijn geweest in het bruine en troebele water. Vanaf toen kwam ik werkelijk in opleiding. Ik leerde dat je vogels niet perse hoeft te zien, maar dat je ze ook aan hun geluid kon herkennen. En dan gaat er een hele nieuwe wereld voor je open.

Mijn extern geheugen was dan ook tot op dat moment heel beperkt: er was immers nog geen internet. Wel had ik ooit een LP gekregen: Vogelstimmen unserer Heimat. (*Habicht. Bettelruf des Jungvogel*). Maar Johan beschikte over de serie vogelgeluiden op cassette, die behoorde bij de Petersons Vogelgids. Die kopieerde hij voor me, jammer genoeg moest de blues van John Mayall daarvoor wijken. Hergebruik was toen meer noodzaak dan nu.

Analoge cursus vogelgeluiden

Eenarig wollegras, waarschijnlijk vanaf Oude Leidijk, jaren '90

Op het moment dat ik in dienst kwam bij Staatsbosbeheer kon je moeilijk al van een telgroep spreken, Johan en John werden bijgestaan door 'losse krachten'. Het veen hadden ze verdeeld in vieren, en elk deed zo'n deel. Maar daarna groeide de telgroep gestadig. Dat mocht ook wel, het veen werd steeds natter en vogelrijker, er viel steeds meer te tellen. Een paar mensen van het eerste uur zijn, in volgorde van aantreden: Herman Hazelhorst, Frank van Duffelen, Peter van den Akker. Herman is als Almeloër een echte Tukker. Peter is import vanuit Purmerend en had hiervoor al veel ervaring met weide- en moerasvogels. Frank komt uit Vlaardingen, maar kwam al in '73 naar Almelo. Zij zouden een grote rol hebben bij de verdere geschiedenis van de telgroep.

Een niet over het hoofd te zien iemand die ook al vroeg meetelde is Gerd Wichers.

Gerd was een fanatiek aanstormend talent, maar met een nogal onnavolgbare levensstijl. Zijn geintjes waren soms leuk maar vaak ook vervelend. In de vroege ochtend tijdens de watervogel-tellingen gooide hij kleine stukjes natrium in het water waardoor je ineens vlammetjes op het water zag branden. Het natrium had hij uit het natuurkunde lokaal van het lyceum gejat. Maar jaren later werd hij wel vijfde op de Alternatieve Elfsteden-tocht, en trapte hij in een zomer op zijn ligfiets naar Lapland. Daarbij beschikt hij ook nog over een niet gering artistiek talent. Hij kwam samen met zijn vriend Mark van de Zaag, de zoon van de toenmalige burgemeester van Vriezenveen.

Nog jonge Gerd Wichers en Mark van der Zaag

Zelfportret van Gerd Wichers met Monniksgier, Eilath, 1991

Voor het toenmalig districtshoofd een reden om mij te vragen, de beide jongelingen bij de telgroep te betrekken. Hij zag in Mark een mooi kort lijntje naar het college van B&W, maar Mark haakte nogal snel weer af. Deze beide mannen brachten letterlijk leven in de brouwerij. Op een ochtend werden de tellers van dienst verontrust door vreselijke oerkreten. Die bleken voortgebracht door dit duo: ze wilden wel eens weten, van hoever je elkaar nog kon horen. Dat werd vanuit noord en zuid uitgeprobeerd, allebei vanaf het dak van een schaftkeet. Ze kwamen een heel eind.

Kijkhut 'De Goudplevier' aan de rand van de grote plas

Tot 1986 deed Johan de coördinatie van de telgroep, daarna heb ik dat twee jaar gedaan. Ik werkte toen al niet meer in Engbertsdijksvenen, maar ben eind 1983 gaan werken voor de Staatsbosbeheerreinen in Noordoost Twente. Ik bleef wel gewoon meedoen aan de verschillende tellingen, en kreeg later zelfs nog de gelegenheid om in goed overleg in werktijd de administratie voor de telgroep te doen.

De meeste voldoening gaf nog het uitwerken van de meest recente tellingen van 1987, op verzoek van Hein Kuijper. Hij kon ze goed gebruiken bij de aanmelding van Engbertsdijksvenen als 'erkend wetland'.

Ook de rapporten van Herman over de Rietganzen zijn medebepalend geweest voor de officiële erkenning van Engbertsdijksvenen als Wetland. Dat diploma is er inderdaad gekomen: een schitterende erkenning voor het werk van de telgroep! Hein Kuijper bedankte me voor deze uitgewerkte gegevens, maar die dank gaat natuurlijk vooral naar de tellers van toen.

In die tijd bleek Engbertsdijksvenen nog in twee Sovon-districten te liggen: het noordelijk deel lag in een Hardenbergs blok, en was daarom bij Vechtstreek gevoegd. Een onwerkbaar iets, en de begrenzing is op mijn verzoek aangepast. Daarmee werd Twente in avifaunistisch opzicht een stukje groter.

Wat meer afstand

Ik deed het papierwerk dus naar ieders genoegen, totdat er weer een reorganisatie kwam. Andere mensen kregen het voor het zeggen en die zagen de symbiose van mijn twee werkgebieden niet zo zitten. Ik mocht wel gerust blijven tellen, maar in eigen tijd, en met dezelfde voorwaarden en beperkingen als de andere tellers. Dat voelde toch niet goed. Het papierwerk, toen nog letterlijk, kostte veel tijd. Dat was tot dan nog te doen, zo deels in werktijd, maar om dit alles in mijn vrije tijd te doen werd me teveel.

Vanaf dat moment heb ik me beperkt tot mijn broedvogels in de Weide van Overesch. Daarbij inventariseerde ik vrijwel jaarlijks wel een of ander Staatsbosbeheerterrein in Twente op de broedvogels, voor de toetsing aan de beheerplannen. Aan de andere tellingen in het veen heb ik voornamelijk als vliegende kiep meegedaan. Dat kon later ook nog weer makkelijker: Engbertsdijksvenen werd ingedeeld bij Staatsbosbeheerdistrict Noordoost Twente, en zodoende kon ik er toch weer beroepsmatig komen. Vooral ook omdat het toezicht hier een deel van mijn werk werd, en dan kun je het niet helpen als je intussen ook alsmear vogels ziet.

Intussen werd de coördinatie van de tellingen overgenomen door Herman Hazelhorst en Peter van den Akker. Herman deed de broedvogels, tot en met 2008. Na het stoppen van

Herman heb ik deze broedvogelafdeling van hem overgenomen. Peter zorgde voor de algemene administratie en de overige tellingen, tot en met 1998. In 1997 moest Frank om gezondheidsredenen stoppen met het veldwerk. Hij bleef wel bij de telgroep, en vanaf 2000 was hij gelukkig in staat deze beide taken over te nemen, tot en met 2012. Daarna is het overgenomen door Johan Stegeman voor het algemene werk, en door Tom van Maanen voor de overige tellingen.

Peter van den Akker, uit artikel in tcTubantia

De relatie van Frank en Herman is wel bijzonder: eerst kreeg Herman les van Frank op de middelbare school. Later studeerde Herman in Groningen. Hij liep stage in het veen voor een afstudeerproject, waar Frank hem een keer weer trof. Hij vroeg of hij niet eens met Herman mee kon lopen, en leerde zo het vak van vogelteller. Dat resulteerde in jarenlange gezamenlijke tellingen. In de winter telden ze elke zaterdag de rietganzen, daarna gingen ze achter ze aan naar de foerageerplekken.

Herman Hazelhorst en Frank van Duffelen bij een presentatie in boerderij Huisken

Tot nu toe zijn er dus altijd mensen in ons midden geweest die het regelwerk wilden doen en de kar wilden trekken. Vooral het achter de vodden aan zitten van mensen om de telformulieren te ontvangen is vervelend. Het digitale tijdperk heeft dit wel een stuk gemakkelijker gemaakt. Zelf herinner ik me van die eerste jaren, dat één van de tellers Twente verruilde voor een baan in het westen. Pas na veel aandringen kreeg ik na maanden alsnog een envelop met veldkaarten in de bus: helemaal vergeeld. Blijkbaar heel lang in de zon in de vensterbank blijven liggen.

Frank en Peter hebben gelukkig al hun administratie bewaard, ik kreeg voor dit verhaal veel geschiedenis op papier van hen. Het laat zien dat ze niet alleen maar bezig zijn geweest de tellingen te stroomlijnen. Vooral Frank heeft voor de Telgroep veel bij allerlei soorten overleg gezeten.

De correspondentie richting Staatsbosbeheer had af en toe behoorlijk scherpe kantjes. Maar ook met de tellers had hij het af en toe te stellen, bijvoorbeeld wanneer ze zich niet aan de afgesproken mores hielden. In één geval is zelfs een teller uit de groep gezet, aangezien die zich alleen aan zijn eigen spelregels wilde houden. Frank was ook degene, die de papieren versie van de telformulieren heeft gedigitaliseerd.

Peter heeft zichzelf een paar extra projecten opgelegd. Hij hield, en houdt nog steeds, het wel en wee van de Blauwe kiekendieven en de Klapksters in de winter bij. Daar komt het secuur noteren en uitwerken van gegevens bij. Hij schreef er een aantal gedegen artikelen over, voor verschillende uitgaven. Dat is niet onopgemerkt gebleven, regelmatig kwam hij met deze soorten in de media. Peter is ook altijd door blijven gaan met het vastleggen van de personele gegevens van de Telgroep. Daar hebben we nu het overzicht aan te danken, dat achterin dit verslag te vinden is.

Tot slot.

Ik verzoek jullie allen met klem: houdt je aan het rooster en stuur gegevens binnen één week na je telling aan mij op!!

Veel plezier in het veld en veel mooie soorten toegewenst.

Enkele gegevens uit de winter 95/96.

- zeker 3 Klapksters overwinterden,
- max. aantal Bl. kiekendieven bedroeg 32!!!!!!!
- ook 2 Middelste bonte spechten vielen even in,
- op 23 maart zijn 3 Grote trappen gezien,
- aan de Rauwbloksweg verbleven tot max. 200 Kleine zwanen,
- ondanks de koude bleven de Taiga-rietganzen weg,
- veel Barmsejzen bleven in het veen hangen,
- tussen 9 en 22 maart pleisterden regelmatig Kraanvogels (max. 100).

groeten

Peter van den Akker

De Telgroep dijde intussen wel uit, vooral na een oproep bij de Twentse Vogelwerkgroep om uitbreiding. Dat was hard nodig vanwege de wekelijkse slaapplaats- en watervogeltellingen, die toen jaarrond werden uitgevoerd. Per telling waren 3 á 4 personen nodig. Dat leverde een heel aantal nieuwe gezichten op. Sterker nog, er staan een heel aantal namen op de lijst van tellers, waar ik zelfs helemaal geen gezicht bij heb! Tellen in het veen is nu eenmaal een solistisch gebeuren, hooguit wordt met z'n tweeën geteld als er anders de kans bestaat, dat er vogels gemist zouden worden. Dat moet je niet hebben, en vooral bij de slaapplaatstellingen is het geen overbodige luxe.

In die jaren werd veel aan carpooling gedaan. De teller van NO haalde de andere tellers op die onderweg op achtereenvolgens de Nieuwe Leidijk, Krikkendijk en Engbertsdijk uitstapten. Het afspreken was overigens feest als je Herman aan de lijn wilde hebben. Hij nam als je geluk had meteen op, maar dan als Billy the Kid. Of hij zei een hele tijd niets en draaide alleen maar vogelgeluiden, de baltsroep van de Dodaars was zijn favoriet. Je kon dan het beste de telefoon maar weer op de haak leggen. Ook zijn mails waren niet te versmaden, dat ging soms zo:

*†Hoi Geerrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrr,
Die tip van jou heeft alvast e.e.a. opgeleverd!! Hou je vast.
Gisteravond samen met Gerd het heideveld opgelopen en meteen rechtsaf richting
Buscherput.
Om 21.45 (nog vrij licht) hadden we de eerste roepend Veenmol langs het zandpad ter
hoogte van de Put van Rrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrroelofs.
Daar waar het pad afbuigt langs de noordrand Buscherput hadden we verschillende
roepende mannetjes keurig op een afstand van ca. 30 meter (hebben respect voor elkaar).
De sfeer kwam er goed in. Besloten werd, de nieuwe dam helemaal af te lopen. Zowel op de
hoogveenkern als aan de buitenranden van de dam liepen we van het ene territorium in het
andere. De telling van 21.45-23.45 leverde maar liefst in totaal 47 roepende mannetjes op!!
Al dat graafwerk met machines heeft in ieder geval geen negatief effect gehad voor deze
soort, en misschien wel positief uitgekapt.
De soort is dus veel algemener dan gedacht en er zit een goede populatie. De roepactiviteit
lijkt het best tussen 22.00 en ca. 23.30.. Hoor jij ze ook wel eens 's nachts bij jullie in de tuin,
of ook maar alleen in de schemer en een tijdje daarna? Toen ik gisteravond eindelijk in m'n
bed lag dacht ik even een Veenmol bij ons in de tuin te horen, maar ik vrees dat het geluid
zich op de harde schijf heeft vastgebrand en nog nazoemt.
Je raakt prettig gestoorrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrd van die mollen.
Grrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrrroet*

Herman

Af en toe spraken we af op de Nieuwe Leidijk, op de trektelpost, vooral als er wat te vieren viel. De waarneming van de 200e soort, een groepje Rosse grutto's, was zo'n aanleiding. Het werd gevierd met appeltaart, en Herman kwam met slagroom en een klopper. De mijlpaal werd ter plekke omvergehaald door nummer 201: een overvliegende Purperreiger. Verder was er één keer per jaar een avond in boerderij Huiskens, het trefpunt van Staatsbosbeheer, voor de hele club. De zogenaamde kaas- en worstavond. Die traditie is er nog steeds, maar vanaf het moment dat Johan Stegeman de organisatie regelt wel op een andere locatie. Op zo'n avond worden onze vergoedingen voor het vrijwilligerswerk aangesproken.

Deze avonden worden ook altijd gebruikt om in te gaan op de resultaten en om de strategie van de tellingen bij te sturen. Het is verder de gelegenheid om met Staatsbosbeheer bij te praten over het beheer. Op zo'n avond werden vaak mensen uitgenodigd om dia's te laten zien of over een interessante soort of gebied te vertellen.

Dat waren bijvoorbeeld Leo van den Bergh (Rietganzen), Jans de Vries (Bargerveen), Bertus Webbink (foto's Engbertsdijksvenen), Hans Esselink (Grauwe Klauwier) en Ben Koks (slaapplaatstellingen kiekendieven).

Al met al hebben in al die jaren niet minder dan vijfenvijftig mensen één of meerdere seizoenen meegeteld. Vanaf 1990, het jaar van de intreders via de TVWG, schommelt het

aantal jaarlijks rond de vijftien tellers. Er zijn maar liefst tweeëntwintig mensen die minstens tien jaar hebben meegeteld. Jammer genoeg is er maar weinig instroom van jongere tellers, we zijn een vergrijzende groep. Naast de onvermijdelijke sleet aan oor en oog, zijn sommige mensen om problemen met hun gezondheid jammer genoeg helemaal gestopt met het veldwerk. Als het even kan laten ze zich nog wel zien op de sociale avond.

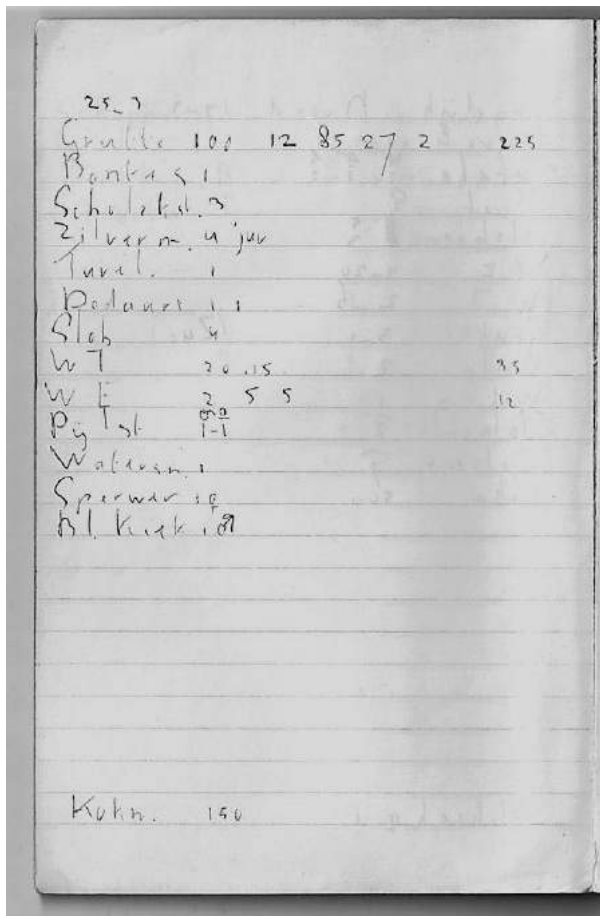
Henk van der Aa, Gerd Wichers, Frank van Duffelen, Hein Kogelman bij Put Roelofs

Blijft de vraag: hoelang bestaat de telgroep nou eigenlijk? Als je van de eerste echte tellingen uitgaat, zijn we dus al vanaf 1978 aan het warmlopen. Maar met de uitbreiding van de groep in 1990 naar 16 actieve tellers zaten we voor het eerst op de sterkte die nu al jaren gebruikelijk is.

Van de lange lijst deelnemers zijn er helaas ook enkele overleden, te weten Bertus Nahuis, Machiel Oude Veldhuis, Roelie van der Beld en Jacob Westerhof. Van deze heb ik Bertus en Roelie goed gekend. Bertus heeft, naast het tellen, samen met zijn vrouw Ria ook heel veel vrijwilligerswerk gedaan als gastheer en -vrouw. Niet alleen in het veen, maar ook op de Sallandse Heuvelrug. Hij had hartproblemen en wilde dan ook nooit alleen het veld in. Vaak vergezelde Peter hem, of Ria ging mee.

Roelie was de levensgezel van Herman Hazelhorst, ze waren onafscheidelijk. Haar plotselinge overlijden, op een eerste vakantiedag in Costa Rica, was dan ook een dramatische gebeurtenis. Roelie assisteerde Herman stevast bij het inventariseren van de overige fauna en bij het nauwkeurig uitwerken van de veldkaarten.

Slaapplaats – en watervogeltellingen

25.3						
Gruite	100	12	85	27	2	225
Bontgans	1					
Schietk. s.	1					
Zilverm. u. juv	1					
Turk.	1					
Pedanaer	1					
Sleb	1					
WT	20	15				35
WE	20	5	5			30
Pg Tst	1-1					
Wakv.	1					
Sperwar	1					
bl. k. k.	1					
Kohn.	150					

Voor de watervogeltellingen werd het gebied in vieren gedeeld: NO, NW, ZO en ZW, en ieder deed zo'n telgebied. Toen het gebied door het inrichtingswerk van Staatsbosbeheer natter werd, werden de watervogeltellingen opgevoerd naar wekelijkse tellingen in het voor- en najaarsseizoen van de steltlopers. Je begint de dag als het goed is ruim voor zonsopgang, waarbij je op een strategische plaats gaat staan om overnachtende vogels te kunnen zien vertrekken. Toen had je nog enorme slaapplaatsen van Grutto's en Regenwulpen. Onbegonnen werk soms, als ze allemaal in één keer gingen. Een mooi voorbeeld is ook een najaar dat er lange tijd een grote groep Wulpen in het gebied sliep. Deze groep vloog tussen 1,5 en 1 uur voor zonsopkomst al uit. Voor het tellen was je afhankelijk van het maanlicht om het aantal wegvliegende schimmen te kunnen schatten. Maar er waren ook dagen dat het afvliegen goed te zien was, en het tellen daarmee te doen. Het waren soms nu nauwelijks meer voor te stellen aantallen tot boven de tweeduizend Grutto's... Wanneer de hele bups slapers is vertrokken, wordt aanvullend een ronde gelopen langs de waterpartijen.

Notitieboekje Geert Euverman, eerste solotelling slaapplaats Zuid, 25 maart 1984

In de winter zijn het vooral de echte watervogels die de dienst uitmaken. Bijzondere gasten toen waren de Taigarietganzen, de forser uitgevallen ondersoort van de rietganzen. Tegenwoordig komen die helemaal niet meer bij ons overwinteren, ze blijven noordelijker. Ze werden afgelost door Toendrarietganzen, en die komen nog steeds elk jaar. En dan met z'n duizenden. Hoe zo'n massa zich startklaar maakt in het donker, het blijft een belevenis. Het gakkende zwelt aan en weer af, er vliegt eens een klein groepje op om toch nog weer even in te vallen. Dan worden ze allemaal hoorbaar onrustig, en ineens gaat het *WHAM!* in één groot gedruis tegelijk de lucht in. De massa lost op in lange slierten die naar een paar kanten afvliegen, en even later is het weer stil. En kan begonnen worden aan het inventariseren van wat er aan andere soorten is gebelevend. Herman en Frank en later ook Peter waren niet tevreden met alleen maar de slaapplaattellingen. Dit was vooral op initiatief van Herman. Frank, Peter en ook andere tellers vergezelden hem tot ver in Duitsland. Dat leverde hen thuis wel vaak problemen op, als ze weer eens een eind na de middag thuiskwamen.

Henk Lindeboom en Bernard Kemerink

Hein Kogelman

Jaren later deed de telgroep dit gebiedsvreemde werk nog weer eens over, maar nu op verzoek, en tegen een lucratieve vergoeding. Voor het verkrijgen van een uitbreiding van een vergunning voor hun zandwinning vroeg steenfabriek Calduran hulp van de telgroep. In het kader van de Habitatrictlijn moest het landbouwgebied tussen het veen en de zandwinning gemonitord worden op Kraanvogels als wintergasten. Er is van oktober 2011 tot en met april 2019 daar wekelijks in het winterseizoen gekeken. Kraanvogels zijn er in die periode ter plekke vrijwel niet gezien.

Er zijn naast de watervogels twee andere soorten die speciale aandacht krijgen. Een soort waarvoor het veen steeds meer van belang wordt als overwinteringsgebied is de Blauwe kiekendief. Als broedvogel een bijzonderheid aan het worden in ons land. Maar in de winter kun je ze tegen de avond één voor één zien aanvliegen naar hun slaapplek in het veen. Na een paar rondjes laten ze zich in de lage, natte vegetatie invallen, tegen zonsopgang herhaalt zich dit tafereel in omgekeerde volgorde. Vooral de hoogveenkern is als slaapplek favoriet bij deze spectaculaire gasten.

De aantallen nemen nog steeds toe, de laatste jaren zijn het er tegen het voorjaar soms boven de veertig. Ik ben zelf gestopt met deze tak van sport, ik moet bekennen dat het mij teveel gevraagd is. De combinatie straffe wind bij temperaturen onder nul in het stikdonker, is aan mij niet meer besteed. Een diepe buiging voor deze winterharde doorzetters!

Invallende Blauwe kiekendieven op de Hoogveenkern

Een andere vaste, maar nog schaarsere wintergast is de Klapekster. Eveneens een intrigerende bijvangst bij de inventarisaties. Elk jaar zijn er wel een aantal die de hele winter hier doorbrengen. Aan deze soort is hier vooral door mensen van Sovon, samen met Peter, veel onderzoek gedaan. Door ze te vangen en met kleurringen herkenbaar te maken, is

ondermeer gebleken dat dezelfde exemplaren vaak jaar na jaar naar hetzelfde deel van het veen terugkeren. Dat deel beschouwen ze dan ook als hun eigen territorium, de hele winter door. De Klapekstertellingen zijn al jaren een apart en vast onderdeel van de wintertellingen. Er is ook diverse winters gezocht naar braakballen van Klapeksters, hierdoor is veel informatie over hun dieet verkregen maar ook bijvoorbeeld over het voorkomen van de zeldzame Waterspitsmuis in het veen.

Kleurringenonderzoek Klapeksters. Andrea van den Berg en Peter van den Akker,

Klapekster braakt bal, februari 2022

Broedvogels

Het eerste serieuze werk aan deze groep mag je de inventarisatie voor het eerste Atlasproject van Sovon wel noemen. Johan Bekhuis begon hier mee, ergens in de jaren '70. Er werd alleen maar gekeken of een soort al dan niet broedde. Daarna werden broedvogels volgens de toen pas opgestelde standaardmethode geteld: al of niet een territorium, en met welke broedzekerheid. Het eerste jaar waarin Johan dit deed was 1978.

Achteraf zijn de toen genoteerde aantallen voor een aantal soorten een nostalgische nulmeting, referentie voor alles wat daarna geteld werd. Met als steeds weer in het oog springend voorbeeld het Paapje: toen nog 33 territoria, maar via een kleine opleving begin jaren negentig nu een hooguit incidentele broedvogel. Het lukte om ook John Tromp voor deze manier van inventariseren warm te krijgen. Nog wat later kwamen daar onder andere Herman Hazelhorst en Frank van Duffelen bij.

Ook voor de broedvogels werd het gebied opgedeeld in vieren, met elk een eigen teller. De meeste aandacht was er nog steeds voor de watervogels. Het gebied werd dan ook steeds natter en dat trok steeds maar weer nieuwe soorten. De meest in het oog springende 'gewone' soort was de Kokmeeuw, met in verschillende kolonies totaal duizenden paren.

Maar aan de randen van de kolonies vonden Zwarte sterns en Geoorde futen een veilige nestelplaats.

Kokmeeuwenkolonie

Naast de watervogels werden vooral ook de vogels van het open veld geteld. De bosrand rondom werd toen nog niet integraal geteld, tenzij soorten hun best deden om op te vallen. Dit ging dan vooral op voor roofvogels. Later, toen Herman Hazelhorst de tellingen coördineerde, werd door hem het veen opgedeeld in tien deelgebieden en die zijn tot de dag van vandaag vrijwel ongewijzigd gebleven. Door deze opdeling, met bijbehorende tellers, kreeg nu ook de beboste rand van het veen meer aandacht.

Dat was intussen ook wel terecht, vooral de steeds ouder wordende bosgedeelten werden steeds aantrekkelijker voor mooie soorten. Het topjaar was 1993 toen een volledige BMP-telling werd uitgevoerd in het gehele veen. Dit was zowel in het veld als achter het bureau een monsterklus. In dat jaar leerden we ook hoe groot de tellerinvloed op de resultaten is. Al zijn we een ervaren telgroep, voor een aantal soorten zoals de Veldleeuwerik konden we aanvullend hogere aantallen scoren. Dit door met een klein groepje de vroege ochtenduren goed te benutten wanneer veel soorten optimaal zingen.

Tellen in het veen zelf is af en toe wel een uitdaging. Het is zeker in het donker een moeilijk begaanbaar gebied, vooral op de smalle dammen. En als die wel mooi begaanbaar leken, waren ze nog niet te vertrouwen. Ooit verdween één van de tellers tot zijn middel in een pas aangelegde, mooi afgewerkte verse veendam. Het nog kleine groepje tellers had toen ook wel gezamenlijke acties. Zo werden een keer vlotjes gemaakt en uitgelegd voor Zwarte sterns, die het steeds moeilijker kregen in het veen. De vlotjes werden dankbaar ingepikt door Kokmeeuwen. Bijzonder was ook de poging om met behulp van geluid nachtvogels te proberen tot wederhoor te verleiden. Dat ging toen nog met een cassette recorder. Die lieten zich niet horen, maar wel hoorden we voor het eerst een Nachtzwaluw! Dat dachten we tenminste, maar al snel bleek dat het geluid vlak voor onze voeten werd voortgebracht door een Veenmol. Later die nacht werd de stemming melig, de gehoopte zeldzame rallensoorten lieten zich niet horen.

Kraanvogelkenner Herman Feenstra bij verlaten Kraanvogelnest met schaalresten, 2014

Ook niet de Kwartelkoning, die vlakbij het veen gehoord was. Wel een Kwartel, die zo dichtbij kwam dat Herman een poging deed diens roep vast te leggen. We hielden ons muisstil, de Kwartel deed wat van hem verwacht werd, en aansluitend liet Herman een daverende wind. Jarenlang heb ik ongewild de roep van een Kwartel gekoppeld aan die scheet...

Aansluitend werd dan nog een paar uur geslapen in de auto, om bij het krieken van de dag de gewone broedvogeltelling te beginnen. Herman was overigens toch al van de bijzondere geluiden, hij kon verscheidene vogels perfect nadoen. Het aantal porseleinhoentjes moest na afloop van de tellingen regelmatig worden bijgesteld. Ooit deed Herman met zijn gefluit een hoog overvliegende Zilverplevier van koers veranderen, totdat de vogel op een korte afstand voor de verbaasde medetellers aan de grond kwam.

In het veen groeiden de dammen later in snel tempo dicht met berken en bramen, en dat leverde weer andere moeilijkheden op. Zoals de onverwachte ontmoetingen met Wilde zwijnen, waarvoor de dammen een dankbare infrastructuur vormen.

Boswachter en medeteller Rick Ruis nam ooit een potentiële nieuwe teller mee, toen ze op een groepje zwijnen stuitten die de andere kant op moesten. Beiden namen een sprong, Rick op het droge, de aspirant in de veenplas. Hij worstelde en kwam boven, maar heeft na deze ontgroening toch maar van het tellen afgezien.

Maar voor zover we weten, heeft al het gestrompel geen groter malheur opgeleverd dan in het najaar die dikke groene spinnen en hun webben in je gezicht, of hooguit een verstuikte enkel.

Zwijntjes bij de Brienekooi

Een onvergetelijk groepsgebeuren was het weekend met de hele club naar Schiermonnikoog. Dit was een gebaar van Johan: hij had voor het eerste gedegen broedvogelverslag ooit voor Engbertsdijksvenen een vergoeding gekregen, en dit leek hem een mooie besteding.

De dag voor we vertrokken was het lente, het was dan ook eind april. Maar daags erna kwam er een omslag, met een straffe noordwester met overdag striemende hagelbuien. Daar was niet op gerekend, de verkeerde kleren mee, zelden heb ik het zo koud gehad. Zo snel het maar kon werd ons onderkomen opgezocht, maar daar bleek de andere helft van het gezelschap niet thuis, met medeneming van de sleutel...

Die hadden geen haast, want wel met de nodige dikke jassen. Zij vergaapten zich tijdens een trektelling aan de kust aan de zeevogels, en aan de Velduil die een paar meter achter hen uitgeput op het strand ging zitten. Weer thuis in Twente bleek het daar acht graden te hebben gevoren, met veel schade aan gewassen en bomen.

Koude zonsopgang bij de meeuwenkolonie Zuid, 1984

Weide van Overesch

In het veen werden alleen een aantal bijzondere soorten gevolgd, in de Weide van Overesch worden alle soorten geteld. Door zijn werk bij Sovon was Johan Bekhuis heel gedreven om het gestandaardiseerd inventariseren van vogels te promoten. Samen hebben we dan ook een mooi stuk bos, de Braamberg bij Vasse, uitgezocht om er een BMP (Broedvogel Monitoring Project van Sovon) te beginnen. Dat beviel goed, en daarom besloot ik vanaf 1986 ook een deel in Engbertsdijksvennen op deze wijze te gaan tellen. Dat werd de Weide van Overesch, een toen al beweide deel van de Pijpenstrootje savanne, inclusief een ongeveer even groot onbegraasd deel ter vergelijking.

Deze Weide van Overesch was het laatste deel van het veen waar toen nog een behoorlijk aantal Paapjes broedden, vandaar. *Euverman met hoed*

Het was een droog terrein: aan de waterhuishouding was hier nog niets gedaan, rondom waren nog sloten en greppels. Bovendien was de Engbertsdijk met diepe watergang dwars door het veen nog niet gedempt. Deze weg doorsneet het veen van oost naar west, langs de noordkant van de weide. In die beginjaren was de Weide van Overesch dan ook nog zo droog, dat je er met het Renault Viertje van Staatsbosbeheer zonder probleem doorheen kon rijden.

Aan de rand van de Weide van Overesch was nog een klein industrieel complex van de vroegere eigenaar van dit deel, plaatselijk bekend als Streujens. Er stond een houten keetje, een oude VW-bus als opslagplaats en wat onduidelijk materieel. Ooit was die oude bus nog eens een zeer welkome schuilgelegenheid. Op een mooie zomerdag liep ik het hele smalspoor af achter een maaimachine, oordoppen op. Die deed ik hier even af, en toen merkte ik dat ik niet had gehoord dat er een daverend onweer in aantocht was. En ik liep daar in het open veld, tussen tien kilometer stalen rails...

Streujens had, jammer genoeg, bij de verkoop voor elkaar gekregen om kleinschalig nog wat restanten veen te mogen verwerken tot strooisel. Hierdoor zijn een heel aantal restanten veenruggen alsnog verdwenen. Deze Streujens was overigens een bijzonder man. In het keetje droogde hij allerlei planten, waaronder grote hoeveelheden Zonnedaauw, voor geneeskrachtige doeleinden. Hij had daar een vaste klantenkring voor. Zelf heb ik hem niet zoveel meer meegemaakt, maar Johan ging af en toe bij hem langs in zijn keetje. Voor de verhalen van vroeger: meer dan honderd Korhoenders op de kam van de turfbulten. Over Adders, die categorisch met de bats werden afgemaakt op zijn terrein, hij moest ze niet. Wel heb ik hem nog een keer meegemaakt bij een brand in de Weide van Overesch. Ik was onderweg naar de plek des onheils over het smalspoor. Er was namelijk een onderstel van een turfkarretje ingericht voor brandbestrijding.

Afbranden van de hei als beheermaatregel heideveld Noord, winter '82-'83

Pomp, slangen, vuurzwepen, al met al een hele vracht. Vlak voor de brand liep deze kar uit het spoor, en kon ik vanaf mijn gestrande positie Streujens bezig zien. Hij dirigeerde een boer die toevallig net in de buurt was met een giertank, naar waar deze de tank leeg diende te spuiten. Toen ik de boel weer op de rails had, was de brand geblust.

Streujens was overigens niet de naamgever van de Weide van Overesch. Deze Overesch was een Vriezenvener, die het ingerasterde deel pachtte en er vee liet grazen. De man reed niet in een normale auto, waarom weet ik niet. Maar hij had er wel één, een zwarte Opel met daarop een bordje 16KM. Een typisch beeld, met die bestuurder met zijn onafscheidelijke petje. Brommobielen als nu waren er nog niet. Maar daar had hij ook niet mee het veld in gekund.

Koetje in de Weide van Overesch, begin jaren '80

Al vrij snel werd door Staatsbosbeheer een eigen schaapskudde aangeschaft, deze verving de runderbegrazing. In het eerste jaar bleven de schapen hier jaarrond, met als gevolg dat deze in de winter alle houtopslag waar ze de tanden maar in konden zetten van de bast ontdeden. Dit stierf dus massaal af, wat ook wel de bedoeling was, maar wat het terrein voor veel vogels een stuk minder aantrekkelijk maakte. De berken waar het vooral om te doen was lieten ze met rust, te harde bast, maar juist de wilgen en lijsterbessen moesten het ontgelden.

Achterzijde Brienekooi met open bovendeur: de ideale schuilhut

In 1988 verrees bij het terrein van Streujens een authentieke schaapskooi, met hooiberg als wintervoorraad voor de alsmaar stevig uitdijende kudde. Regelmatig trof je er ook wel een stelletje, in de terminologie van Sovon code 3: een paar. Vermoedelijk heeft code 5: paring, hier ook veelvuldig gepast: de klassieke omgeving hiervoor.

Na een paar jaar werd de verzorging van de schapen gedaan door het echtpaar Adriaan en Leida Briene. Voor hen werd een schaftkeet bij de kooi geplaatst waar ze heel vaak te vinden waren, ook als gastheer en –vrouw. Adriaan had mededogen met al wat leeft en als hij wist dat er een jachtpartij aan zat te komen, stuurde hij zijn hondje voor de jagers aan door het grasland naast het reservaat. De kooi is nu weg, hij doet nu dienst in het Veenschap, voor de kudde die daar nu het onderhoud doet. Als eerbetoon heeft het de naam Brienekooi behouden.

Het aanzien van de Weide van Overesch veranderde langzaam. Sloten werden gedempt, of zelfs vervangen door een dam. Er kwamen daardoor kleine waterpartijen en plasdras delen. Dat werd in 2007 gevolgd door de aanleg van een paar robuuste dammen, waardoor een deel zelfs jaarrond water bleef houden. Waar je in de eerste jaren werd begroet door alarmerende Wulpen vanaf de laatste veenbultjes en verder door Veldleeuweriken, Paapjes en tientallen Graspiepers, zijn deze zonder uitzondering nu weg. Het open water trekt nu allerlei watervogels, in 2013 zelfs een kleine Kokmeeuwenkolonie, nu word je er elk voorjaar verblijd met het getoeter van Kraanvogels.

Bijzondere herinneringen, het zijn er teveel om op te noemen. Hartkloppingen ooit, toen ik op een ochtend een geruis hoorde. Ik keek om, en zag boven de grondmist een enorme grijnzende kop, van binnenuit verlicht. Ik had de brander van een ballon gehoord, maar alleen die kop stak boven de mist uit... Een andere keer werd ik in het schemerdonker opgewacht door twee politiemannen, één met een geweer op de rug. Moest ik in mijn eigen werkterrein aan de sterke arm uitleggen dat ik daar best wel mocht komen op dat tijdstip. Het bleek dat ze wachtten op een hond, die een paar schapen had doodgebeten.

Maar wat van al die jaren het meest bij mij is blijven hangen is de aanblik van twee luid roepende Kraanvogels, met wijd gespreide vleugels, die een onverschillig snuffelende vos de weg terug wezen.

Paar Kraanvogels met jong, eerste geslaagde broedgeval, 2015

Trektellen

Al gauw maakte ik ook kennis met het fenomeen: trektellen. Johan Bekhuis was er mee begonnen, op een plek met een ruim uitzicht, halverwege de Nieuwe Leidijk.

Engbertsdijkswen ligt mooi noord - zuid, en is al met al toch een kilometer of zes lang. De trekriching in het najaar hier is van de meeste vogels ongeveer zuidwest, en het veen zien ze vanuit de lucht vanzelfsprekend van ver. Het is voor hen blijkbaar aantrekkelijk om deze paar kilometer natuur te volgen. Ze komen dan in de herfst min of meer gestuwd over om via de zuidwestpunt het veen weer te verlaten.

Toendrarietganzen

Het herkennen van al die soorten, het is de eredivisie van het vogelen. Het herkennen van vliegbeelden en trekroepjes, het bleek werkelijk hogeschoolwerk. Zelf kon ik na een tijdje de 'gewone' soorten al snel goed op naam brengen, maar voor de krenten in de pap moest ik afhaken. Er was nog geen internet, waar je van elke soort de meest minieme piepjes, fluitjes en roepjes eens op je gemak kon vergelijken. Er was wel hulp op papier, ik geloof ook nog in het Duits, met fonetische beschrijvingen van die geluidjes. De manier van vliegen van verschillende soorten stond erbij beschreven, en de vorm van de groepen. Verder was er alleen de praktijk als leermeester. Johan en ik vulden elkaar mooi aan: zijn ogen konden niet goed meekomen op de lange afstand, die van mij toen nog wel. Als de stip aan de horizon dan ook voor hem in beeld kwam, werd er dan vrijwel altijd wel een naam aan gehecht. Het waren uitermate leerzame ochtenden. Soms, als het weer je goed gezind was, werd er overdag doorgeteld voor vooral de soorten die het van thermiek moeten hebben.

Tellingen van watervogels of broedvogels, het is een solistisch gebeuren. Maar trektellen kun je met meer mensen doen, en al gauw werd de telpost ook de plek waar je elkaar kon treffen. Zeker als er wat te vieren was kwam er dan appeltaart aan te pas. Het waren altijd supergezellige bijeenkomsten. Het tellen op zich gebeurde ook op gestandaardiseerde manier. Je begon een half uur voor zonsopgang, telde in ieder geval tweeënehalf uur, en de resultaten dienden per kwartier te worden genoteerd. Met aantal en vliegrichting.

Op het officiële telformulier stonden een aantal instructies, ook met betrekking tot het weer. De laatste was het meest duidelijk: *Papier wordt nat: tijd om op te stappen*.

Op één zo'n verregende ochtend zat ik samen met Herman Hazelhorst te wachten tot de verplichte tweeënehalf uur om waren. Vanonder een paraplu. Plots riep Herman 'Temmincks strandloper!!!', en warempel: tussen de laagvliegende Boerenzwaluwen vloog duidelijk een klein steltloperkje. Die had hij goed leren kennen van vakanties in Noorwegen. Ik heb deze soort daarna geloof ik nooit weer gezien in een overzicht van binnenlandse trektellingen... De meest bijzondere soort die ik zelf aan de hand van het geluid ontdekte was van een heel ander niveau: een Zebravink. Maar die had ik dan ook zelf al jaren gekweekt.

Uitzicht vanaf de Trektelpost, Nieuwe Leidijk

De telpost Engbertsdijksvenen floreert momenteel als nooit tevoren en nog steeds met de meest bijzondere soorten. Maar het is geen exclusief gebeuren van de telgroep meer. Er zijn een heel aantal vaste liefhebbers, die wanneer ze maar even tijd hebben er hun geluk komen beproeven. Twijfel over wat dat nou ook alweer kon wezen is er nauwelijks meer: al wat langs komt kan zo nodig terstond even digitaal worden geverifieerd. En op het moment dat de tellers opbreken staan de resultaten al op internet. Een enkele keer ga ik er nog weer eens even bij staan. En denk als ik dan merk wat er allemaal langs me heen gaat, met weemoed terug aan de tijd dat ik mijn eigen oren en ogen nog kon geloven.

Maar sommige dingen veranderen nooit: op één zo'n ochtend werd er weer getrakteerd. Deze keer op snert, aangevoerd door Gerd Wichers, daar is hij weer, op zijn ligfiets. Met een primus voor het opwarmen.

Samenwerking Staatsbosbeheer

Al die wisselingen van ministeries, directeuren, districtshoofden en plaatselijke beheerders zijn steeds van invloed geweest op het beheer van het veen. Vaak leidde dat tot onbegrip bij de tellers. Maar Staatsbosbeheer is in de eerste plaats afhankelijk van de politiek van het moment. En bij reorganisaties, en dat zijn er in de afgelopen jaren nogal wat geweest, maakt het nogal uit wat de regering van dat moment voor richting bepaalt. Zelf had ik als Staatsbosbeheerder die wisselingen maar te ondergaan, al zag je het zelf af en toe ook wel graag anders. Maar de wrevel van de medetellers kreeg ik ook steeds wel mee, en ook daarvoor vaak alle begrip. Het maakt wel dat ik veel zaken van meerdere kanten kon bekijken.

Een goed voorbeeld is het Veentreintje, dat een tijdje is ingezet voor recreatie. Voor de tellers en andere vogelaars een gruwel vanwege de vermeende verstoring. Maar ik heb ook zelf meegeholpen om mensen met een beperking de mooiste dag van hun leven te laten beleven, op zo'n tocht door normaal voor hen onbegaanbaar terrein. Wat weegt dan zwaarder? Verder moest het spoortracé regelmatig gemaaid worden. Een plezierig neveneffect daarvan was dat er altijd jonge heide groeide, met als gevolg een ongekende stand van de Heideblauwtjes. Nadat het spoor niet meer werd gebruikt groeide het dicht, en verdwenen de vlinders. En hier zijn de vlinderaars onder de tellers dan weer verontwaardigd over. Hier zie je een voorbeeld van 'de wet van behoud van ellende', van oud-ecoloog Chris van Leeuwen van Staatsbosbeheer: *'Als je het ene doet, kan dat wel eens ten koste gaan van het andere'*.

*Smalpoortreintje
op ondergelopen spoor, 1983*

Overgroeid spoor, 2018

Maar je kunt wel stellen dat de tellers het wel vaker niet eens waren met het gevoerde beheer. Dat komt dan vooral, omdat meestal niets gedaan wordt met gedane adviezen, aangedragen in de rapporten van de telgroep. Meestal kan ook gewoonweg geen gehoor gegeven worden aan die wensen, om de heel banale reden: geen geld. Zie het voorbeeld van het maaien voor de Heideblauwtjes.

Aan de andere kant doen de beheerders van dienst ook wel eens dingen die wel anders hadden gekund. Zoals zo vaak: een beetje meer communiceren onderling had veel wrevel kunnen voorkomen.

Wat ook niet helpt: alles is in het veen gericht op herstel van het hoogveen met alles wat daarbij hoort. De daarbij opgetreden vogelrijkdom is een aangename bijkomstigheid, en voor vogelaars al gauw de hoofdzaak. Maar daardoor kijken beheerders en vogelliefhebbers vaak

door een andere bril. Dat kan in de komende jaren nog wel eens tot onbegrip gaan leiden. Immers, een goed functionerend hoogveen is per definitie vogelarm.

Het is ook wel ironisch: het beheer van Engbertsdijksvenen heeft een enorme duw in de rug gekregen om zijn waardevolle avifauna. Maar al krioelen straks Turfloopkevers en Veenmieren in hordes over de veenmosbulten, en fladderen er wolken van de opnieuw aangevoerde Veenbesblauwtjes en Veenhooibeestjes boven: daar raken de meeste verrekijkers niet opgewonden van. Maar we hebben nog wel een heel aantal jaren voordat het zover is, we kunnen er aan wennen.

Ik heb het al eens genoemd: de wisseling van de wacht in politiek en leiding, het valt niet altijd mee daar grip op te krijgen. In 2001 kreeg Staatsbosbeheer een directeur die natuur dichterbij de mensen wilde brengen, en omgekeerd. Natuur bij de stad was zijn thema. Voor bestaande terreinen zag hij het als ideaal, dat dames ook op hakken het lonkende groen in konden. Ik zag de bui voor het veen al hangen, met allerlei recreatieve ontsluitingen, we hadden het Veentreintje toen ook al. We mochten als Staatsbosbeheerders allemaal meedenken. Ik had dan ook een voorstel gemaakt voor een heel aantal zaken waar die naar groene afleiding hunkerende burgers terecht konden. Allemaal aan de westkant, waar het voor de rust in de kern van het veen geen kwaad kon. Maar dat werd meteen weggewuifd door mijn chef van dat moment: er was net een Gebruikersgroep opgericht. Een fenomeen dat toen nogal ingang vond. De groep voor het veen bestond uit buurtbewoners en vertegenwoordigers van allerlei belangengroepen die iets met het veen hadden, of dat wel graag zouden willen. Voor de Telgroep was Frank van Duffelen vertegenwoordiger. Er werd een voorzitter gevonden, er werd regelmatig vergaderd, en daar kwam een hele reeks schitterende voorstellen uit voort. Toen dat alles gepresenteerd werd, waaide er weer eens een kille Haagse wind door het groene landschap: er was nergens meer geld voor. Alle inspanning voor niets, tot grote frustratie van iedereen die in de groep had meegedacht. Begin erover met Frank en hij krijgt alsnog rode vlekken in zijn nek.

De voorzitter van de groep hoefde dit fiasco niet meer mee te maken, hij overleed voortijdig. Zijn laatste wens was, zijn as uitgestrooid te laten worden over de heide bij Kloosterhaar, dat is dan ook gebeurd.

De laatste jaren is de communicatie tussen telgroep en Staatsbosbeheer een heel stuk verbeterd. Met een boswachter ecologie die nu zelf meetelt met de telgroep zijn de lijntjes vanzelfsprekend veel korter. Meningingen en voorstellen vanuit de telgroep worden hierdoor in ieder geval serieus bij de uitvoering van het intern beheer betrokken.

Frank als woordvoerder van de Telgroep

Nut voor Staatsbosbeheer

Het belangrijkste: wat levert al dit telwerk op, behalve een mooie vrijetijdsbesteding? Het is immers de bedoeling dat het voor Staatsbosbeheer zelf ook zinvol is. Oftewel: heeft Engbertsdijkerven er wat aan? Dat was het in het begin zeker. Hein Kuijper geeft desgevraagd aan dat het zeker de basis geweest is voor alles wat er daarna met de status van het veen is gebeurd. Voor mezelf is het wel heel belangrijk: ik was één van die nieuwe medewerkers die Hein kon aannemen.

Het oude welkomstbord bij de ingang Kloosterhaar

Zo concreet is het daarna niet weer geworden, tenminste wat financiën betreft. Wel zijn de telresultaten de basis geweest bij de aanwijzing als Natura 2000 gebied. Dat geldt zeker voor de aangewezen vogelsoorten: Rietgans en Kraanvogel als wintergast, en Geoorde fuut als broedvogel. En ook de vinger aan de pols voor deze soorten komt van de telgroep. De ganzen komen nog elke winter en worden secuur geteld

Kraanvogels als wintergast zijn al jaren heel schaars, maar zijn nu wel jaarlijkse broedvogel. De Geoorde fuut is er nog steeds, maar mondjesmaat, ze zoeken tegenwoordig hun heil in een andere, rijkere omgeving. Daar kun je natuurlijk niet op beheren.

Staatsbosbeheer heeft in ieder geval nog steeds wel geldelijk voordeel bij de verantwoording van het beheer, tegenwoordig naar de provincie. Voor de SNL (Subsidie Natuur- en Landschapsbeheer) moet om de zes jaar de stand van zaken voor een aantal soortgroepen gemonitord worden. Dat wordt meestal uitbesteed aan professionele bedrijven, voor wat betreft vogels is dat dus niet nodig. Maar of en hoe de resultaten van alle tellingen verder meespelen in besluitvorming, zowel binnen als buiten het veen, daar heb je als buitenstaander geen zicht op. Wat wel zeker is, is dat de status van Engbertsdijkerven naar de buitenwereld toe door de telresultaten aanzienlijk is. Regelmatig komt het veen in het nieuws door een of andere opvallende ontwikkeling. Verschillende tellers geven interviews in de regionale bladen, op regionale radio en tv, af en toe ook wel de landelijke media. Vaak ook in relatie tot de inrichting van de omgeving voor het behoud van het veen. Een moeizaam en al jaren slepend proces, waarmee de gebruikers van die omgeving vaak veel moeite hebben.

Eenmaal heeft de Telgroep zich hier rechtstreeks mee bemoeid, naar aanleiding van een door Buro Bakker opgesteld rapport over de natuurwaarden van het aanpalend landbouwgebied, en hoe deze bedreigd zouden worden wanneer de gedachte inrichting zou doorgaan. Het rapport werd aangevraagd en betaald door de gebruikers en dat was aan het resultaat ook te merken. Het veldbezoek werd uitgevoerd in november, de conclusies waren dan ook gebaseerd op aannames. Ook die over vogels, de gegevens van de Telgroep werden niet gebruikt. Alle reden om hier stevig tegenin te gaan, wat niet zo moeilijk was. Vrijwel elke conclusie uit het rapport was onderuit te halen. Onze reactie haalde zelfs de Tweede Kamer. De landelijke pers schreef daarna: *'Het rapport van Buro Bakker werd door de plaatselijke vogelaars tot de grond afgebrand'*. Dat voelde wel lekker, maar toch werd het

rapport daarna nog wel eens aangehaald. Vaker in ieder geval dan de nauwkeurige cijfers van de Telgroep.

Om het beheer van de landelijke hoogveenterreinen op elkaar af te stemmen bestaat al jaren het 'Veenbazen' overleg. Voor wat betreft de vogelstand levert de Telgroep samen met de tellers in onder meer Fochteloërveen, Bargerveen en De Peel de gegevens. Elk gebied heeft z'n eigen kwaliteit en vogelstand. Door de vastgestelde verschuivingen kunnen beheerders vaststellen welke kant het opgaat in de afzonderlijke gebieden en beter bijsturen. Voor Sovon levert de Telgroep een belangrijke bijdrage aan het landelijke meetnet.

Er zijn zeker ook wel zichtbare resultaten door de inbreng van de tellers. Door Frank van Duffelen is, na het nodige duw- en trekwerk, geld veiliggesteld voor een kijkscherf aan de zuidkant van het veen: het Krikeantie.

En een nog meer in het oog springend resultaat van Franks bemoeienis is het schitterende uitkijkpunt De Pluus, door hemzelf ontworpen. Het is nu de trekpleister aan de rand van de hoogveen kern. Het kon er komen doordat er wat geld was overgebleven van het grote dammenproject dat net was uitgevoerd.

Miriam Euverman in kijkscherf Het Krikeantie

Bij dat dammenproject kreeg de Telgroep overigens wel de positie die het verdient. Frank zat voor de Telgroep in de begeleiding, evenals Herman Hazelhorst in zijn hoedanigheid als Wetlandwacht. Er werden serieuze afspraken gemaakt over werktijden: zo kon 's ochtends pas begonnen worden nadat de Blauwe kiekendieven van hun slaapplaats waren vertrokken. En tegenwoordig kan de Telgroep meedenken bij de grote ingrepen, die de laatste paar jaar in het veen zijn gepleegd, of nog zullen gebeuren. We worden serieus genomen.

Rapporten

Al dat telwerk heeft weinig zin als er verder niets mee gedaan word. Er is dan ook een hele reeks verslagen van gemaakt. Het eerste rapport dat Herman maakte over de slaapplaatsen gebruikte hij als stageverslag voor zijn studie in Groningen. Daarna volgden nog drie

Herman Hazelhorst,

Daarna verscheen eenmalig een broedvogelverslag van mezelf, van 1988. Daarop was het weer de beurt van Herman, nu samen met Peter. Niet van elk jaar is een rapport verschenen, de mannen telden intussen ook nog in Wierdenseveld en Haaksbergerveen. Van de broedvogelrapportages is het jaar 1993 Peter het meest bijgebleven: in dat jaar werd heel Engbertsdijksvenen op alle soorten geteld. Met de uitwerking daarvan – toen allemaal nog handwerk! – was enorm veel tijd gemoeid. Een voorbeeld hiervan is de Fitis: Herman heeft over de uitwerking van de Fitis een hele ‘werkweek’ gedaan.

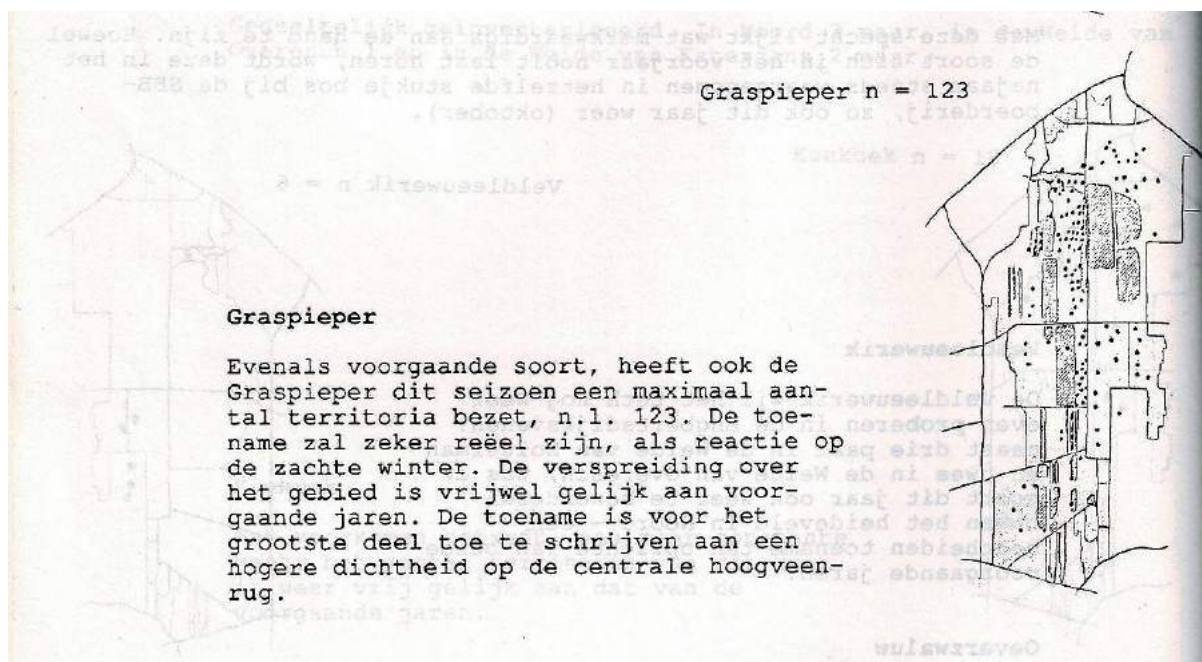

Robert Brunink

Twee rapportages springen er uit: de rapporten van Herman Hazelhorst van de gegevens van 1999 –2004 en 2005 – 2008. Dit werden beide schitterend vormgegeven bundelingen van niet alleen vogels, maar ook de diergroepen Dagvlinders en Libellen, Amfibieën en

Reptielen, en Sprinkhanen en Krekels. Dat mede door de gebruikte foto's, nog van voor het digitale tijdperk, gemaakt door Alex Huizinga en Bertus Webbink. Daardoor zijn de faunakwaliteiten van het veen in brede zin in beeld gebracht. Het werk van Herman, Alex en Robert Brunink voor deze rapporten heeft een bijzonder goed beeld van de Engbertsdijksvenen gegeven. Beide rapporten zijn samen de bron geworden waarvan later regelmatig gebruik van is gemaakt bij het bepalen van de status van Engbertsdijksvenen.

Verspreidingskaartje uit het verslag van 1988, toen nog handmatig gestipt

**Coördinatie
Telgroep**

	Algemeen	Broedvogels	Wintervogels
Johan Bekhuis	1977-1986	1977-1986	1977-1986
Geert Euverman	1987-1988	1987-1988, vanaf 2009	
Herman Hazelhorst		1989-2008	
Peter van den Akker	1989-1998		1989-1998, vanaf 2020
Frank van Duffelen	1999-2012		1999-2012
Johan Stegeman	vanaf 2013		2013-2020
Tom van Maanen			2013-2020
Peter van den Akker			vanaf 2020

Vooruitkijken

Hoe de toekomst van de Telgroep eruit gaat zien, je weet het niet. Maar wat in ieder geval zeker is, is dat het veen zelf er anders uit gaat zien. Vlak voor kerst 2021 werd eindelijk de knoop doorgehakt voor de plannen, het veen te vernatten en zo voor de toekomst te bewaren. Voor de inrichting binnen het reservaat was al jaren aan voorbereiding gedaan. De bosopslag verwijderd, het oude smalspoor van de dammen weggehaald. Bij de ingang aan de noordkant was al een gigantische voorraad leem opgeslagen, voor het aanpassen van het dammensysteem. Steeds weer werd de aanvang van het werk uitgesteld door de bekende wetten en praktische bezwaren tussen droom en daad.

Als eindelijk wel begonnen kan worden zal dat in etappes gebeuren, en het kan niet anders of dit moet ook deels in het broedseizoen. Dat zal ongetwijfeld invloed hebben op de vogelbevolking, en de gemoedsrust van de tellers.

Als het stof dan weer is neergedaald zal het zeker nog jaren duren, voor er hier weer een nieuw evenwicht ontstaat. Er zal in ieder geval meer water en plasdras wezen. Maar ook een heel uitgebreid dammenstelsel, met als het goed is een blijvend korte vegetatie, en dus goed begaanbaar.

Een geheel nieuwe perspectief doemt op voor de naaste omgeving van het veen. De meest ingrijpende verandering zal er aan de oostzijde zijn. Hier wordt de grens tussen veen en landbouwgebied een stuk minder hard. Sloten worden gedempt, drainages opgeruimd, water vastgehouden. Dit heeft vanzelfsprekend ook grote gevolgen voor de agrarische bedrijfsvoering hier. Het is te hopen dat dit toch op een rendabele manier door kan gaan. Hier doemt aan de horizon een beeld op van een geslaagde samenwerking tussen landbouw en natuur. Twee zaken die veel te vaak als aparte grootheden worden gezien. Landbouw en de natuur kunnen wel weer eens een beetje water gebruiken horen we nu nog altijd als het weer eens een tijdje te droog is geweest. Dat zou niet apart genoemd moeten worden. Wat een toekomstbeeld: een op en top ingericht Natura 2000 gebied, met een geleidelijke overgang naar meer of minder natte graslanden, al dan niet begraasd, en nog steeds akkers op de droge delen.

De Telgroep heeft hiermee zicht op een blijvend fraai toekomstbeeld. Eenmaal ingericht, zal het veen gaan bestaan uit omkaderde deelgebieden, ieder met een eigen waterhuishouding. Niemand die nu al kan zeggen hoe dit uitpakt, als zijn er wel voorbeelden uit bijvoorbeeld Bargerveen. Maar er is straks ook de wisselwerking met het omringende landbouwgebied, dat nieuwsgierig maakt. Het zou zelfs maar zo kunnen, dat het daar in de toekomst aantrekkelijker is om te vogelen, dan binnen het veen. Maar dat zal het grootste deel van de huidige tellers niet meer meemaken....

Rapporten

H. Hazelhorst, 1984

Waar rietgans en grutto slapen gaan

Een stageverslag over het voorkomen van Taigarietganzen en andere watervogels in de Engbertsdijksvennen - stageperiode 30 januari tot 20 april 1984

H. Hazelhorst 1985

Fabalis kwam zag en over ...winterde

Een verslag over het voorkomen van taigarietganzen in en rondom de Engbertsdijksvennen gedurende de winter 1984- 1985

H. Hazelhorst & F. van Duffelen, 1986

Gasten uit het hoge noorden

Het wel en wee van de Taigarietganzen in en rondom de Engbertsdijksvennen Winter 85-86

H. Hazelhorst, 1988

Gedreven door de kou Het wel en wee van de Taigarietganzen in en rondom de

Engbertsdijksvennen Winter 86-87

H. Hazelhorst, P. van den Akker & L. van den Bergh, 2003

Rietganzen en Kraanvogels in de Engbertsdijksvennen

Herman Hazelhorst en Johan Poffers, 2005

Zwanen en rietganzen bij De Krim en de Engbertsdijksvennen

P. Heuseveldt, 1996

Blauwe Kiekendieven, Slaapplaats Engbertsdijksvennen, Waarnemingen en conclusies

G. Euverman, 1988

Hoogwater in het hoogveen

Veranderingen in vegetatie en avifauna en het beheer in de Engbertsdijksvennen 1978 – 1988
Afstudeerproject voor de cursus OUBC5

J. Bekhuis, 1988

Broedvogels in de Engbertsdijksvennen

G. Euverman, 1989

Broedvogels in de Engbertsdijksvennen 1988

P. van den Akker & H. Hazelhorst, 1990

Vogels in de Engbertsdijksvennen 1989

Broedvogeltellingen Slaapplaatstellingen Watervogeltellingen

H. Hazelhorst & P. van den Akker, 1995

Broedvogels Engbertsdijksvennen 1993

H. Hazelhorst, 1997

Broedvogels Engbertsdijksvennen 1994 t/m 1996

H. Hazelhorst & Telgroep Engbertsdijksvennen, 2000

Broedvogels Engbertsdijksvennen 1998

H. Hazelhorst, P. van de Akker & A. Huizinga, 2005

Broedvogels 1999 t/m 2004

Wintergasten: Blauwe kiekendief en Klapekster
Dagvlinders en Libellen
Amfibieën en Reptielen
Sprinkhanen en Krekels

H. Hazelhorst, 2010

Fauna Engbertsdijkswenen 2008

Broedvogels 2005 t/m 2008
Dagvlinders
Libellen
Amfibieën en Reptielen
Sprinkhanen en Krekels

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2012

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning Anker Kalksteenfabriek BV Locatie Kloosterhaar

Eerste telseizoen: 2011-2012

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2014

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning Anker Kalksteenfabriek BV locatie Kloosterhaar

Tweede telseizoen: 2012-2013

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2015

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning Anker Kalksteenfabriek BV locatie Kloosterhaar

Derde telseizoen: 2013-2014

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2016

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning CombiDooze locatie Kloosterhaar

Vierde telseizoen: 2014-2015.

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2017

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning CombiDooze locatie Kloosterhaar

Vijfde telseizoen: 2015-2016

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2018

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning CombiDooze locatie Kloosterhaar

Zesde telseizoen: 2016-2017

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2019

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning CombiDooze locatie Kloosterhaar

Zevende telseizoen: 2017-2018

Telgroep Engbertsdijkswenen, 2020

Monitoring van Kraanvogels bij de zandwinning CombiDooze locatie Kloosterhaar

Achtste telseizoen: 2018-2019

Alleen digitaal verschenen

Geert Euverman

Broedvogels van Engbertsdijkswenen 2016, 2017, 2018, 2019, 2020

In te zien via KNNV Vriezenveen: [Engbertsdijkswenen | KNNV | Afdeling Vriezenveen](#)

Artikelen in Ficedula
Verenigingsblad van de Twentse Vogelwerkgroep

Jaargang 13 (1984)

J. Bekhuis & H. Hazelhorst.

Soortenjagen, systematisch telwerk uitvoeren of zomaar wat vogelen? Nr 4: 29-35

Jaargang 14 (1985)

J. Bekhuis

Vogels in de Engbertsdijkswen Nr 2: 50-61

Jaargang 23 (1994)

P. van den Akker

Een gekleuringde Kleine Zwaan onderweg Nr 2: 9-10.

P. van den Akker

De doortrek van 5 ruiters in de Engbertsdijkswen in de periode 1983-1992 Nr 3: 29-33.

Jaargang 25 (1996)

P. van den Akker

Vijf dagen simultaantrekten in de Engbertsdijkswen van 30 april t/m 4 mei 1996

Nr 4: 14-17.

Jaargang 27 (1998)

R. Brunink

De Waterpieper in en rond de Engbertsdijkswen Nr 1: 17-19.

P. van den Akker

Klaepsters in de Engbertsdijkswen in de winters 93/94 t/m 96/97 Nr 1: 29-33.

D. van der Zee

Supertrekdag in de Engbertsdijkswen 16 oktober 1997 Nr 1: 37-38.

P. van den Akker

Verdwijnt het Paapje uit de Engbertsdijkswen? Nr 1: 47-49.

Jaargang 29 (2000)

P. van den Akker

Achteruitgang van de Grutto op slaappleatsen in de Engbertsdijkswen Nr 1: 30-35

P. van den Akker

De doortrek van plevieren, strandlopers, ruiters en andere steltlopers in de Engbertsdijkswen Nr 1: 61-66

R. Jansen

3 mei 1996: "zomaar ??? een dag in het veen" Nr 1: 67-69

Jaargang 30 (2001)

H. Hazelhorst

Kraanvogels in de Engbertsdijkswen in najaar 2000 Nr 2: 7-9

P. van den Akker

Voedsel van de Klaepster in de Engbertsdijkswen Nr 2: 10-12.

R. Brunink.

Voorjaarstrek in de Engbertsdijksvennen in 2001 Nr 2: 18-22

Jaargang 32 (2004)

P. van den Akker & B. Nahuis

Slaapplaatsgebruik van Blauwe Kiekendieven in de winters 1990/91 t/m 2002/03 in de Engbertsdijksvennen Nr 4: 20-29

Jaargang 40 (2011)

G. Euverman

Uit het veld: wintervogels Engbertsdijksvennen Nr 1: 14-15

Jaargang 41 (2012)

P. van den Akker

Uitzonderlijke groep Klapeksters in Engbertsdijksvennen in maart 2012 Nr 3: 30-35

Jaargang 47 (2018)

G. Euverman

Nachtzwaluwen Engbertsdijksvennen Nr 3-4: 27-29.

Jaargang 48 (2019)

G. Euverman

Broedvogels Engbertsdijksvennen 2018 Nr 1: 27-30.

G. Euverman

Broedvogels Engbertsdijksvennen 2018 Nr 2: 7-28.

Jaargang 49 (2020)

P. van den Akker

Een 'wachterende slager' (Lanius excubitor) zelf geslacht Nr 3: 23-25.

Artikelen in Vogels van Overijssel

P. van den Akker, 2002

Gebruik van slaapplaatsen door Kokmeeuw en Kleine Mantelmeeuw in de Engbertsdijksvennen in de periode 1982-1999 Nr 1: 38-49

P. van den Akker, 2003

Voedsel en territoriumgebruik van overwinterende Klapeksters in de Engbertsdijksvennen Nr 2: 67-77

P. van den Akker, A. van den Berg & S. Deuzeman, 2004. Eerste resultaten van het kleurringen van Klapeksters in Overijssel Nr 3: 47-54

P. van den Akker, 2009

De trend van de aantallen Klapeksters in de Engbertsdijksvennen afgezet tegen de lokale voedselsituatie Nr 8: 48-59

P. van den Akker, 2010

Slaapplaatsgebruik door Blauwe kiekendieven in de Engbertsdijksvennen in de winters 1991 – 1991 tot en met 2009 – 2010 Nr 9: 12-23

P. van den Akker & H. Stevens, 2011

Territorium houdende Kraanvogels in de Engbertsdijksvennen in 2011 Nr 10: 32-41

P. van den Akker & G. Schepers, 2014

Territoriale Kraanvogels in de Engbertsdijkswenen in de broedseizoenen 2011 – 2014
Nr 13: 38-43

P. van den Akker & G. Schepers, 2015

Het eerste geslaagde broedgeval van de Kraanvogel in de Engbertsdijkswenen Nr 14: 36-41

P. van den Akker, 2015

Het voorkomen van Taiga- en Toendrarietgans in de Engbertsdijkswenen Nr 14: 2-15

G. Euverman & S. Ekkel, 2016

Een broedgeval van de Draaihals in de Engbertsdijkswenen in 2015 Nr 15: 26-33

P. van den Akker, 2017

Verblijf van een staartloze Klapekster in de Engbertsdijkswenen in de winter 2015 – 2016
Nr 16: 50-55

Overige uitgaven

Geert Euverman 2003

Een gaaf stuk veen met ondergrond

50 jaar natuurreservaat Engbertsdijkswenen

André Jansen & Ab Grootjans 2019

Hoogvenen

Hoofdstuk 21, Engbertsdijkswenen, met bijdragen van Geert Euverman en Rick Ruis

Literatuur

Aar van de Werfhorst 1942

De Winterkraaien

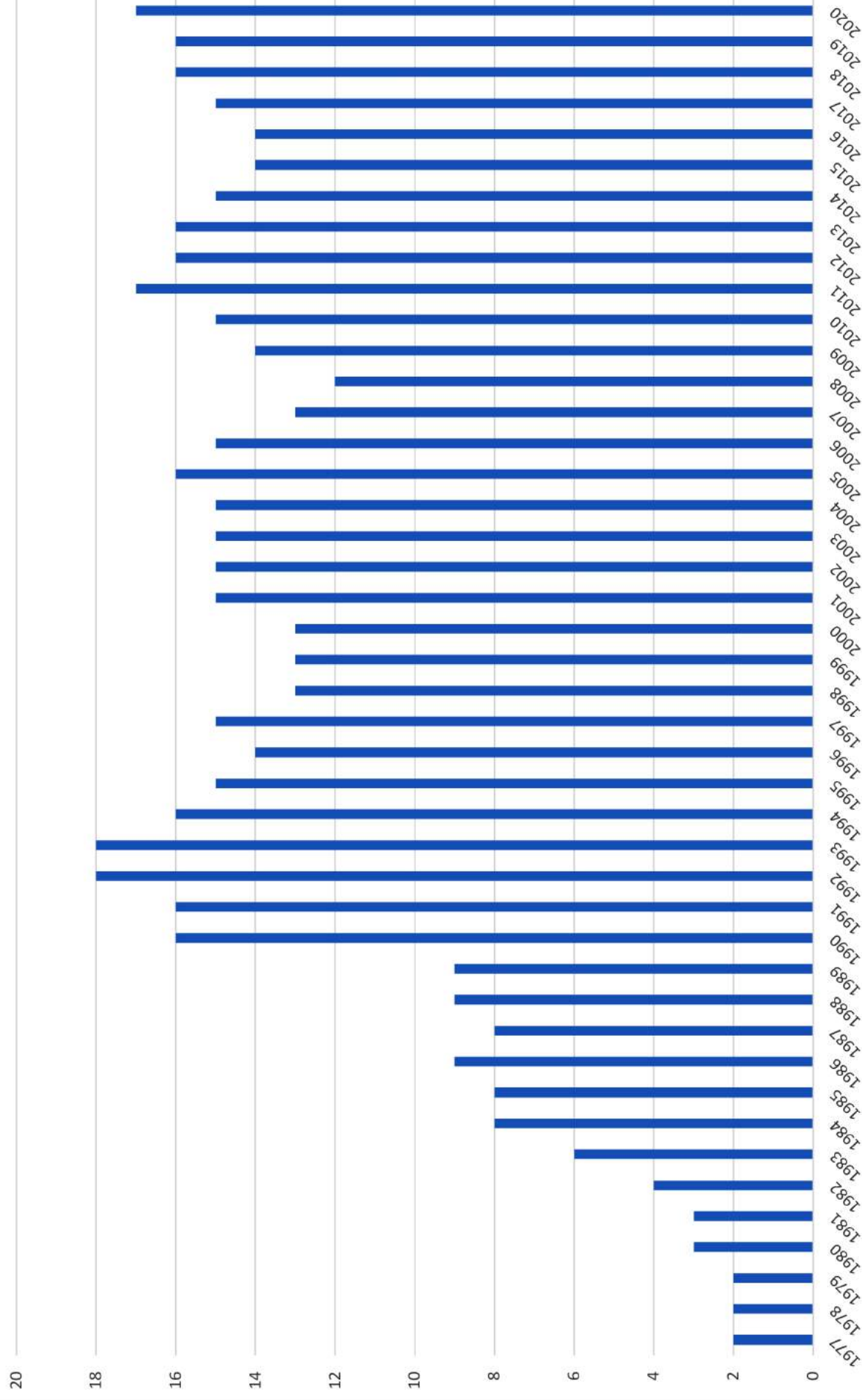
Roman over het harde leven in het veen aan het eind van de 19e eeuw

Kester Freriks 2008

De Valk

Roman en non-fictie, met als uitgangspunt de vondst van een gewonde Slechtvalk in Engbertsdijkswenen

Aantal tellers

Jaren geteld

40	Geert Euverman
35	Peter van den Akker
33	Herman Hazelhorst
32	Henk Lindeboom
25	Robert Brunink
25	Alex Huizinga
23	Gerd Wichers
23	Emiel van der Stelt
22	Bernard Kemerink
19	Henk van der Aa
17	Hein Kogelman
17	Rob Verfaillie
16	John Tromp
16	Frank van Duffelen
16	Roelie van der Beld
15	Douwe van der Zee
15	Bertus Nahuis
14	Rick Ruis
13	Tom van Maanen
13	Johan Stegeman
12	Siegfried Ekkel
10	Johan Bekhuis
6	Paul Oude Elferink
6	Rick de Ruiter
5	Jan Meijerink
5	Ben Hulsebos
5	Frans Kruse
5	Jeroen Wessels
5	Gerjan Marsman

Jaren geteld

4	Geert Meutstege
4	Peter Meutstege
4	Leen Smits
3	Stefan Weghorst
3	Mark van der Zaag
3	Martin Mulder
3	Pierre Marnette
3	Machiel Oude Veldhuis
3	Gert Overweg
3	Laurents ten Voorde
3	Niek Oosterveen
3	Richard Gerritsen
3	Jan Stegeman
2	Jan Keizer
2	Willy Schulte
2	Remco Wester
2	Arjan Poelmans
2	Jakob Westerhof
2	Embert Messelink
2	Pieter Messelink
2	Harry Linckens
2	Leon Leijdekkers
2	Sjors van Woudenberg
2	Jan Lohuis
1	Leo Hassing
1	Sjaak van Dijk
1	Timo Roeke
1	Tom Jansen
1	Dick Poppe
1	Ben Koks

Coördinatie Telgroep

	Algemeen	Broedvogels	Wintervogels
Johan Bekhuis	1977-1986	1977-1986	1977-1986
Geert Euverman	1987-1988	1987-1988, vanaf 2009	
Herman Hazelhorst		1989-2008	
Peter van den Akker	1989-1998		1989-1998, vanaf 2020
Frank van Duffelen	1999-2012		1999-2012
Johan Stegeman	vanaf 2013		2013-2020
Tom van Maanen			2013-2020
Peter van den Akker			vanaf 2020

*Convention on Wetlands
of International Importance
especially as Waterfowl Habitat*

DIPLOMA

This is to Certify that the Wetland Site

Engbertsdijksvenen

*has been Inscribed on the List of Wetlands
of International Importance on*

2 June 1989
Date

A. S. Clarke

Signature
Chairman Standing Committee